

ni sodobni roman. In drama. In kdo jima more očitati, da sta manj» moderna« kakor »najmodernejša« lirika?

Kje je torej izhod? Tradicionalisti menijo, da v naslonitvi na pesniško tradicijo. Vendar to bi bil izhod v preteklost, ne pa izhod v bodočnost. Povsem razumljivo je, da je duhovna atmosfera dvajsetega stoletja, stoletja fantastičnih znanstvenih zmag in moralnih katastrof, novih Kolumbov, ki se pripravljajo na osvojitve vsemirskih prostorov in novih inkvizitorjev, ki imajo na razpolago za zatiranje človeškega duha takšna sredstva, kakršnih še nikoli niso imeli, stoletja najvišjih upov in najglobljega obupa nad usodo človeka in njegovega rodu, stoletja, ki s tako blazno naglico spreminja obličje zemlje, da ga že samo več ne pozna in ne razume, skratka, razumljivo je, da v takem času ne moreš ničesar izraziti s podobami, ki so zrasle pod čisto drugačnim duhovnim podnebjem, ako hočeš, da ti bo tvoje stoletje sploh hotelo prisluhnuti. Naslonitev na tradicijo torej ne more biti izhod iz zagate, pač pa samo eden od predpogojev za zdravo rast sodobne pesniške besede.

Modernizem in tradicionalizem, kakršna se pojavljata v sodobni liriki, sta največkrat samo dve različni obliki kapitulacije pred dvajsetim stoletjem: prva skriva to svojo kapitulacijo v šaraste cunje polblaznih metafor, dišečih po psihoanalizi in mašinskem olju, druga pa v obledele historične kostume, zaudarjajoče po idejnem in formalnem naftalinizmu.

Izhod bo najbrž kje drugje.

Ne v epigonskem posnemanju stilov, ki so danes mrtvi, ker je mrtvo tisto, iz česar so rasli, pa tudi ne v nervoznem fabriciranju vedno novih izmov, kajti nove forme so vedno organski produkt življenja samega, ne pa umeten produkt intelektualističnih retort, izhod je po mojem v pesniški osebnosti sami, taki, ki zna z dušo in telesom živeti v našem času in ga zato tudi ne more izražati drugače kakor v jeziku našega časa; ker pa ta jezik ni padel z neba, temveč ima svoje globoke korenine v preteklosti, bodo v njem poleg apokaliptičnih odsevov atomskih eksplozij, ki pretresajo temelje, na katerih gradi človeštvo sanjave gradove svojih upov, tudi odmevi Echnatona, Sapphe, Danteja, Villona, Litaipoa, Omer Kajama, Shakespeara, Prešerna, Puškina, Baudelaira, pa tudi odmevi iz duhovnih prostorov sveta, ki ga še ni, pa ga resnični pesnik v sebi že sluti.

Matej Bor

ZNAČILNOSTI SODOBNEGA PESNIŠKEGA IZRAZA

Teoretično vprašanje, kaj je poezija, kaj je njeno bistvo, kakšna je njena posebna narava med drugimi vrstami umetniškega izraza, je precej pozno začelo zanimati pesniškega ustvarjalca. Vse do romantike segajo dolga obdobja poezije, ko se pesnik ni ukvarjal teoretično s tem problemom, ampak je preprosto pisal, in to dobro, veliko poezijo. Z romantiko in še izraziteje s pesniki sredi devetnajstega stoletja pa se poezija prične zavedati sama sebe. Pesniki prično ne le teoretično, marveč tudi s pomočjo poezije same odgovarjati na vprašanja, kaj je poezija (Baudelaire). Od tedaj pesnik ne ustvarja več »naivno«, kakor v prejšnjih obdobjih, od tedaj zmeraj bolj ve, kaj hoče.

Po vseh teh, že stoletje trajajočih raziskavah pesnik danes odgovarja približno takole: Splošnočloveška želja, izražati doživetja, je potencirana v umetnikovem gonu, v njegovi potrebi, da ustvarja umetniška dela. Poezija nastaja iz posebnega intenzivnega čustvenega približevanja svetu, iz nekakega istovetenja pesniškega čustva in sveta, nekakega nerazumskega, pesniškega spoznavanja. To spoznavanje ima bolj naravo izkustva kot spoznavanja, izkustva, ki se v njem pesniku odpirajo globine bitja. Pesniško osvajanje resničnosti pa je dovršeno šele tedaj, ko zaživi v novem pesniškem organizmu. Pesnikovo čustvo postaja tako eno s svetom, z resničnostjo, pri tem pa se pesnik približuje tudi samemu sebi, vsem razsežnostim, vsem plastem svojega bitja, vsemu še neznanemu v njem. Pesem posveti tudi v nezavedne globine našega življenja in tako s pesniškimi pripomočki razodeva resnice, ki bi jih drugače ne videli.

Pesnikov instrument in njegov zvesti pomočnik je pesniška beseda, tako različna od vsakdanje govornice, zakaj pri tem intimnem stiku z resničnostjo dobi beseda nove, čudovite lastnosti, vzplameni v magični moči, se v tem ognju strne z življenjem in ga za vedno ohrani v sebi. Pri tem pesnik izrabljuje zvočne in ritmične elemente jezika, izrabljuje notranji resonančni prostor besed, posebno svetlobo podob in metafor ter medsebojno učinkovanje teh elementov. Z vsem tem lahko doseže čudovite učinke. V njegovi moči je, da družiti preteklost s sedanostjo, sedanost s prihodnostjo, tisočletja star mit z novim doživetjem, spaja, kar se zdi nezdružljivo, doživljanje sveta se mu sproti združuje s spominom in slutnjami.

Resničnost sveta pa je neizčrpna, izrazni pripomočki postajajo vse sposobnejši, zmeraj bolj se približujejo celotnosti življenja, poeziji postajajo dostopna zmeraj nova področja, zmeraj nova stanja zavesti, ki jih še ni zajela pesniška beseda, nove tančice čustev, ki se še niso utelesile v pesniškem izrazu. Poezija odkriva nove in nove skrivne zveze med stvarmi in zasleduje njih čudovite metamorfoze. Prav to pogumno prodiranje pesniške besede v globine današnjega zapletenega sveta, oster pogled v njegovo bistvo, to je značilno za poezijo našega časa.

Zato srečujemo zmeraj manj nekdanje mehke, »pojoče« poezije, poezije površne harmonije in blede vedrine. Poezija naših dni odkriva komplicirano zavest sodobnega človeka, njegovo samoto, brezdomstvo, tesnobo, izgubljenost, njegov strah, išče v notranje obubožanega človeka, strmi v tujost sveta. Zato ni čudno, da se je v svetovni poeziji že davno uveljavil stil, ki se ne straši drznosti, ostrine, nenadnosti, paradoksa, antiteze, neblagih akordov, nenavadnih tonskih načinov. Eden najvidnejših sodobnih pesnikov pravi: »Tudi disonanca ima svoje mesto.« Muzikalni element se je spremenil, verz ne išče več prejšnje gladkosti, zdaj ga nosijo predvsem podobe in metafore. Seveda je del moderne poezije ohranil tradicionalno, zaprto formo, vendar je očitno, da je tudi tu izraz ostrejši, trši, ne več tako zvonkljajoč kot prej, tudi v njem odmeva narava sodobnega sveta.

V novejši slovenski poeziji, pa naj je že ostala pri vezani obliki ali pa če si je ustvarila svobodnejše ritme, je zazvenel ta novi ton že med obema vojskama. Pozneje pa so se ob vsakem nekoliko zahtevnejšem pesniškem tekstu pričeli zaskrbljeno oglašati nekateri kritiki in tudi pesniki določenega kroga, češ da je treba slovensko poezijo obvarovati nevarnih eksperimentov, nesmiselnih novotarij, da jo je treba obdržati v mejah stare,

vsem tako ljube, prijetne melodioznosti, preprostosti in razumljivosti na prvi pogled.

To pa seveda niso kriteriji, ki bi jih bilo mogoče zmeraj pametno in s pridom uporabiti že pri nekdanji poeziji, še manj pa jih je mogoče pri današnji. Saj je v vsakem globljem umetniškem delu poleg določenega deleža razumljivosti tudi delež zastrtosti, nekaj skrivnostnega somraka, ki obdaja skoraj vsako, še tako močno doživetje.

Ni umetniškega vzora, ki bi bil za zmeraj veljaven, subjektivni in objektivni vzroki te vzore neprestano spreminjajo. Zmeraj se mi je zdela nekam slabo utemeljena ta želja, naj bi v času številnih vznemirjujočih odkritij, v času revolucij in pogumnih poskusov na vseh področjih življenja, bila poezija še vedno nekako taka kakor v času romantike ali realizma. Vem, da je čas zelo nenavaden, zapleten, da je človek naravnost prisiljen, izražati zapleteno resničnost, zato tudi vem, da mora biti poezija, ki je zgoščen izraz življenja, nujno drugačna. Slovenske poezije po mojem ne ogrožajo »nevarne novotarije«, ki da nasprotujejo »zdravemu razumu« (morda pa ta »zdravi razum« le ni tako zelo zdrav?), marveč je prej narobe, ogrožena je zaradi vztrajanja pri že mnogokrat izraženi, neizvirni vsebini, pri zaprašenih, neresničnih čustvih in pri togih oblikah, ki v njih ne utriplje naše življenje. Nevarnost je v slovitem, vztrajnem slovenskem zamudništvu, nikakor pa v želji, gledati v svet z novimi očmi in razširiti izraz slovenske pesniške besede. Ponavljanje starega in obrabljenega velja nekaterim za poezijo, ki je na pravi poti in ki ohranja značilno »kantileno« slovenske pesmi. In vendar ima človek včasih ob pesmih nekaterih mlajših in najmlajših občutek, da so jim tuje celo nekatere pridobitve slovenske moderne in da brlji v njih prej nekaka konservirana, več ko pol stoletja stara mesečina, kakor pa da sije v njih posebna svetloba naših dni. Tedaj pa, ko hoče ta poezija biti bolj sodobna, si pri nekaterih pesnikih prizadeva, da bi bila nekam *bérangerovsko* popularna, ljudska, in s tem epitetom mislim označiti vse tisto, kar je v nji problematičnega, površnega in pogosto nepesniškega.

Tudi od tistih, ki ne zagovarjajo brezpogojno vsega starega in preživelega, je slišati posebno dva ugovora. Prvi je ta: narava slovenskega jezika je taka, da ta ne prenese svobodnejše forme, prostega verza. Ta ugovor je šibak, saj bistvo novega izraza ni v teh prostih ritmih, ampak v novosti pogleda, v izvirnosti doživetja. Nova poezija se izraža lahko v najrazličnejših formah. Ko pa bi ta ugovor držal, bi v slovenskem prevodu celo starejši teksti, na primer najlepši odlomki iz Shakespeara, ki v njih skoraj ne slišiš »mere«, ali pa Goethejevi prosti verzi — imeli manj možnosti, da so poezija, kakor, recimo, Stritar ali Aškerc.

Drugi ugovor pa je: pesnik ne more tvegati, da ga ne bi nihče več bral. Priznam, da je v tem ugovoru nekaj resnice. In vendar — ko se doživetje hoče izraziti, pesnik ne utegne razmišljati, kdo ga bo razumel in kdo ne. Ko bi se bili slovenski pesniki v preteklosti toliko ukvarjali s temi zunanji motivi, bi bila slovenska lirika gotovo ubožnejša za nekatere najmočnejše, najizvirnejše pesmi. Ne bi bilo ne Slapa, ne Mesečine, ne Jerale in še marsičesa drugega ne.

Zato se mi zdi, da nevarnost ni v iskanju, nevarnost je v tem, da slovenska poezija otrpne v starem, pogosto mehanično prevzetem, ne pa v tem, da si poskuša ustvariti nov pogled in nov izraz. Mislim, da ne delam krivice,

če trdim, da je tudi mlajša slovenska poezija dosegla resnično kvaliteto samo tam, kjer se je pričela izvijati tendencam, ki so jo zavajale na lahka, izhrojena pota. Zaživela je tam, kjer je spoznala, da je izvirnost in odkrivanje novih področij resničnosti ena bistvenih značilnosti umetniškega dela.

Jože Udovič

ZAPISEK O ODMEVU POEZIJE MED LJUDMI IN O NJENI MODERNOSTI

Zastavljeno vprašanje se mi zdi tako široko, in tudi tako zapleteno, da odgovora nanj v nekaj minutah ni mogoče niti nakazati. Zato se moram kar najbolj omejiti in reči le dve, tri besede o tistem, kar po mojem mnenju utegne zanimati vaše poslušalce.

Znana je trditev, ki jo srečujemo tiskano in govorjeno, da je poezija tista zvrst besedne umetnosti, ki doživlja zaradi majhnega odmeva med publiko še posebno krizo, ali pa sploh izumira. Temu mnenju ne morem pritegniti, pač pa lahko rečem skoraj nasprotno, da je namreč vsaj med Slovenci zanimanje za liriko, čeprav je imela res že od nekdaj znatno manj bralcev kakor proza, tudi v našem času precejšnje. Kot član Društva slovenskih književnikov se udeležujem bralnih večerov po vsej slovenski zemlji in z lahkoto ugotavljam, da je odziv med ljudmi včasih naravnost prese-netljiv. S tem ne mislim samo številčne udeležbe, ampak predvsem tisti notranji odziv, ki šele resnično poveže poslušalce z avtorjem in ki ga avtor tako hitro in nezmotljivo občuti. Kako je drugod po svetu, ne vem. Znanec iz Amerike mi je to poletje pripovedoval, da so bili v nekem ameriškem mestu prireditelji večera, na katerem naj bi nastopil znani sodobni angleški pesnik Eliot, silno presenečeni, ker se je namesto pričakovanih nekaj sto ljudi odzvalo na tisoče ljubiteljev moderne poezije. To se je torej zgodilo v skrajno stehnizirani Ameriki, kjer bi ne pričakovali kdo ve kakšnega posluha za rahlo poetično prejo. Pri tem sem se nehote spomnil znanega Baudelairovega nastopa v belgijskem Bruslju, ko je moral pesnik gledati, kako mu med branjem nespornih umetnin uhajajo iz dvorane še tisti malo-številni poslušalci, ki so ga počastili s svojim obiskom, dokler jih ni ostalo menda le kakšnih pet. Vsi pa vemo, da je bilo 19. stoletje stoletje poezije in Charles Baudelaire njen prvi veliki mojster.

Drugo, kar silij v ospredje današnjih pogovorov o poeziji, je vprašanje njene modernosti oziroma nemodernosti. To je seveda resnejša zadeva, zato je tarnanje o krizi poezije v zvezi s tem velikokrat upravičeno. Pod modernostjo ne mislim literarnozgodovinske oznake za obdobje, ki zajema prazapprav že vso drugo polovico 19. stoletja in je dalo na primer Francozom takšne izjemne umetnike, kot sta Rimbaud in Mallarmé, Slovencem pa lirični čudež v dvojici Župančič — Murn. Pod modernostjo razumem tiste težnje v sedanji literaturi, in seveda tudi v drugih vejah umetnosti, ki prinašajo s seboj, kakor vsako samosvoje literarno obdobje, nove miselne, motivne in izrazne elemente, naravno izvirajoče iz atmosfere časa, ambienta in seveda individualne umetnikove nadarjenosti. Kar pa je kdaj koli novega vstopalo v literaturo in umetnost nasploh, je učinkovalo sprva tuje, nenavadno, rezko, osupljivo. Zato je bilo treba iskati nova estetska merila. Danes imamo navado označevati najbolj ekstremne smeri v umetnosti z abstraktnostjo, s hladnim